

УДК 343.102

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11\(51\)-1228-1242](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-1228-1242)

Циганюк Юлія Володимирівна докторка юридичних наук, професорка професорка кафедри кримінального права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-8495-3583>

Легких Віктор Вікторович кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник, «Науково-дослідний інститут штучного інтелекту та суспільних наук», м. Київ, <https://orcid.org/0009-0008-5384-7260>

Конончук Богданна Ростиславівна здобувачка вищої освіти, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0004-2905-5838>

ЗАБОРОНА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕСТ МІНІМАЛЬНОЇ ЖОРСТОКОСТІ

Анотація. У статті досліджено заборону нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження крізь призму «тесту мінімального рівня жорстокості» як ключового критерію оцінки законності та пропорційності примусових заходів у кримінальному процесі. На основі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ розкрито зміст порогу «мінімальної жорстокості», його відносний характер та залежність від тривалості, інтенсивності, наслідків і контексту застосованої сили, включно з уразливістю особи. Показано еволюцію стандартів від «класичних» форм фізичного насильства до психологічного тиску й комбінованих методів, зокрема крізь аналіз справ «Ireland v. the United Kingdom», «Bouyid v. Belgium», «Jalloh v. Germany», «Burluya and Others v. Ukraine», «Kucheruk v. Ukraine» та новіших рішень. Обґрунтовано, що у вітчизняному правозастосуванні тест мінімальної жорстокості має застосовуватися до затримання, приводу, освідування, відбору зразків, тимчасового доступу тощо, з обов'язковою перевіркою необхідності та менш обтяжливих альтернатив. Узагальнено релевантну практику Верховного Суду, яка імплементує критерії пропорційності та належної мотивації, і вказано на процесуальні наслідки перевищення порогу (недопустимість доказів, обов'язок ефективного розслідування). Запропоновано практичні рекомендації для органів досудового розслідування й судів: обов'язкова відеофіксація примусу, медичний скринінг при затриманні, алгоритми сегрегації привілейованих даних, регулярний перегляд тривалих обмежень, посилення навчання

поліцейських і прокурорів стандартам ЄСПЛ. Зроблено висновок про необхідність інституціоналізації тесту мінімальної жорстокості як операційного інструменту балансу між ефективністю розслідування та охороною гідності, з особливою увагою до вразливих груп і ризиків втручання.

Ключові слова: кримінальний процес, мінімальний рівень жорстокості, пропорційність, нелюдське поводження, ЄСПЛ, права людини, досудове розслідування.

Tsyganiuk Yulia Volodymyrivna Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Procedure, Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law, Khmelnytsky, <https://orcid.org/0000-00Q2-8495-3583>

Lehkykh Viktor Viktorovich Candidate of sciences (Sciences of Law), Principal Researcher, Research Institute of Artificial Intelligence and Social Sciences LLC, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0008-5384-7260>

Kononchuk Bohdanna Rostyslavivna Student, Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law, Khmelnytsky, <https://orcid.org/0009-0004-2905-5838>

PROHIBITION OF INHUMAN TREATMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS: THE MINIMUM CRUELTY TEST

Abstract. The article examines the prohibition of inhuman or degrading treatment through the prism of the 'minimum level of cruelty test' as a key criterion for assessing the legality and proportionality of coercive measures in criminal proceedings. Based on the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the ECHR, the content of the 'minimum cruelty' threshold, its relative nature and dependence on the duration, intensity, consequences and context of the force used, including the vulnerability of the person, are revealed. The evolution of standards from 'classical' forms of physical violence to psychological pressure and combined methods is shown, in particular through the analysis of the cases of *Ireland v. the United Kingdom*, *Bouyid v. Belgium*, *Jalloh v. Germany*, *Burlya and Others v. Ukraine*, *Kucheruk v. Ukraine* and more recent decisions. It is argued that in domestic law enforcement, the minimum cruelty test should be applied to detention, arrest, examination, sampling, temporary access, etc., with mandatory verification of necessity and less burdensome alternatives. The relevant practice of the Supreme Court, which implements the criteria of proportionality and proper motivation, is summarised, and the procedural consequences of exceeding the threshold (inadmissibility of evidence, obligation to conduct an effective investigation) are indicated. Practical recommendations are proposed for pre-trial investigation bodies and courts: mandatory video recording of

coercion, medical screening upon detention, algorithms for the segregation of privileged data, regular review of long-term restrictions, and enhanced training of police officers and prosecutors on ECHR standards. The conclusion is made about the need to institutionalise the minimum cruelty test as an operational tool for balancing the effectiveness of investigations and the protection of dignity, with particular attention to vulnerable groups and the risks of interference.

Keywords: criminal proceedings, minimum level of cruelty, proportionality, inhuman treatment, ECHR, human rights, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Актуальність концепції мінімального рівня жорстокості в кримінальному процесі зумовлена її роллю як ключового інструменту запобігання зловживанням владою під час застосування примусових заходів, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). У практиці кримінального провадження фактичні дії, як, наприклад, під час затримання (ст. 208 КПК України), приводу (ст. 140 КПК України), освідування (ст. 241 КПК України) чи відібрання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України) тощо, часто супроводжуються фізичним опором підозрюваного, що може призводити до тілесних ушкоджень – синців, переломів чи навіть летальних наслідків. Якщо ці ушкодження перевищують пропорційну реакцію на поведінку особи та досягають мінімального рівня жорстокості, вони кваліфікуються як порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), яка забороняє катування, нелюдське або таке, що принижує гідність поводження чи покарання [1, с. 6]. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), подібні випадки систематично фіксуються в державах-членах Ради Європи, включаючи Україну, де відсутність пропорційності під час примусових дій призводить до постійних скарг, посиляючись на статтю 3 Конвенції. Важливість цього дослідження полягає в необхідності інтеграції критерію мінімального рівня жорстокості в національну практику для забезпечення балансу між ефективністю розслідування та захистом людської гідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мінімального рівня жорстокості в аспекті кримінального провадження знаходимо у працях таких науковців: Н. М. Ахтирська, А. Ю. Замула, О. О. Орлова, Я. В. Охота, Ю. О. Толстенко, І. В. Хорт, А. О. Червяцова, Д. В. Ягунов, Х. Ю. Ямельська та багатьох інших.

Мета статті – проаналізувати сутність мінімального рівня жорстокості через призму практики ЄСПЛ, норм Конвенції, позицій Верховного Суду та положень КПК України, з акцентом на процесуальні дії та з рекомендаціями щодо практики їх застосування для уникнення порушень в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конвенції встановлює абсолютну заборону катувань і нелюдського поводження, без винятків, навіть у надзвичайних обставинах (ст. 15(2) Конвенції) [2]. Аналізуючи положення «Посібника

зі статті 3 Європейської конвенції з прав людини: Заборона катування» [1, с. 5-12], можна зрозуміти, що норми статті 3 Конвенції є основоположними для системи захисту прав людини, оскільки вони гарантують невід'ємну гідність особи, забороняючи будь-які форми фізичного чи психічного насильства з боку держави або за її мовчазною згодою, включаючи катування (спеціально тяжкі форми з метою покарання чи отримання зізнань), нелюдське поводження (страждання, що перевищують мінімальний рівень жорстокості в умовах обмеження свободи) та зневажливе ставлення (приниження, що знижує людину до рівня об'єкта). Ця стаття діє без обмежень у часі та просторі, покладаючи на держави як негативні зобов'язання, що передбачають утримання від застосування будь-якого насильства, так і позитивні – запобігання, розслідування та покарання винних, з акцентом на вразливі групи населення (неповнолітні; особи, що мають проблеми зі здоров'ям; представники меншин). Суть цієї статті Конвенції – у превентивній ролі, де мінімальний рівень жорстокості слугує динамічним інструментом для балансу між безпекою суспільства та правами особи, еволюціонуючи від суворих фізичних критеріїв до врахування психологічних і контекстуальних факторів.

Мінімальний рівень жорстокості, як ключовий елемент статті 3 Конвенції, визначає «поріг» для кваліфікації будь-якого насильницького поводження (фізичного, психічного чи комбінованого) як порушення: ЄСПЛ неодноразово підкреслює, що для визнання такого поводження забороненим, воно повинно досягати мінімального рівня жорстокості – неминуче відносного критерію, який залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні чи психічні наслідки та, в деяких випадках, стать, вік і стан здоров'я жертви [1, с. 6]. Визначення цього рівня є відносним і не фіксованим, оскільки воно адаптується до конкретних умов кожної справи, враховуючи не тільки фізичні та психічні наслідки (наприклад, біль, травми, психологічний стрес чи довгострокові ефекти), але й мету та намір дій (хоча відсутність наміру принижувати не виключає порушення), контекст події (наприклад, атмосфера напруги, як у випадках боротьби з тероризмом чи масовими заворушеннями) та вразливість жертви (особливо це стосується дітей чи осіб, що мають проблеми зі здоров'ям). Жорстоке поводження має бути навмисним актом, а не випадковим чи недбалим інцидентом, і в контексті дій правоохоронців навіть «незначні» дії, що принижують гідність, можуть перевищувати поріг жорстокості, як це підкреслено в практиці ЄСПЛ (наприклад, у справі *Bouyid v. Belgium*, 2015, де «виховний» ляпас, завданий офіцерами поліції затриманим, визнано порушенням, а саме формою неналежного поводження, через контекст владних повноважень та відсутність необхідності [3, с. 104]).

Цей «поріг» слугує засобом розмежування для скарг, виключаючи тривіальні незручності (наприклад, звичайні незручності під час арешту), але охоплюючи будь-яке приниження гідності, якщо воно непропорційне та досягає рівня, що викликає реальні страждання; оцінка рівня жорстокості та приниження

завжди проводиться з урахуванням усіх факторів, щоб забезпечити абсолютний характер заборони, без винятків навіть у надзвичайних ситуаціях, як, наприклад, боротьба з тероризмом [1, с. 6]. У кримінальному процесі, де органи влади повинні діяти за власною ініціативою, ЄСПЛ акцентує на необхідності пропорційності: сила повинна бути суворо обумовлена загрозою чи опором, а не «виховними» заходами. Такий теоретичний підхід дозволяє перейти до аналізу прецедентної практики, де ЄСПЛ розкриває застосування критерію на конкретних прикладах, демонструючи його еволюцію від класичних випадків фізичного насильства до психологічних системних порушень.

Фундаментальним є рішення ЄСПЛ у справі «Ireland v. the United Kingdom» (заява № 5310/71, 1978), де скарги, затримані під час подій «Громадянської оборони» в Північній Ірландії, стверджували про застосування «п'яти технік» (примусове стояння в незручній позі, hooding (накривання голови каптуром або мішком) шумове навантаження, обмеження сну та їжі) під час допиту для отримання інформації. ЄСПЛ визнав ці дії нелюдським поведінням, оскільки вони спричинили інтенсивні фізичні та психологічні страждання, перевищивши мінімальний рівень жорстокості, але не були визнані катуванням через відсутність наміру завдати особливо тяжкої шкоди [4]. Суд наголосив, що розмежування між формами забороненого поведіння – питання ступеня, залежного від контексту, і в 2018 році переглянув це, підтвердивши еволюцію стандарту, де мінімальний рівень оцінюється відносно, враховуючи уразливість потерпілих. Суд дійшов висновку, що «п'ять технік» не досягли рівня катування, але встановив порушення статті 3 Конвенції, що стало прецедентом для оцінки «м'яких» методів допиту, розриваючи, як мінімальний рівень застосовується до комбінованих форм тиску, де психологічний ефект посилює фізичний. Цей підхід заклав основу для подальшого розвитку значення рівня жорстокості, де акцент змістився від суто фізичної шкоди до пропорційності дій у владних відносинах.

Значний розвиток розуміння критерію жорстокості відбувся у справі «Vouyid v. Belgium» (заява № 23380/09, 2015), де брат загиблого, затриманий для допиту, скаржився на ляпас від поліції, який не залишив помітних ушкоджень, але стався в контексті «виховного» заходу. Аналізуючи працю Д. В. Ягунова [3, с. 101-118], виходимо з того, що у цій справі ЄСПЛ встановив порушення статті 3 Конвенції, оскільки дія, хоч і не спричинила значних ушкоджень, проте однозначно принизила гідність і не була необхідною для контролю ситуації, додавши до мінімального рівня жорстокості елемент пропорційності та необхідності, наголосивши, що будь-яка фізична сила в умовах влади повинна бути виправданою загрозою, а не суб'єктивним сприйняттям офіцера, і пославшись на Європейський кодекс поліцейської етики як джерело для оцінки їх дій.

Також Суд підкреслив, що навіть «незначні» дії, як ляпас, можуть перевищувати поріг рівня жорстокості, якщо вони принижують гідність у

контексті перевищення владних повноважень, що стало прецедентом для оцінки «виховних» заходів у правоохоронній діяльності, і зазначив про відсутність необхідності застосування будь-якої сили, що є несумісною з гідністю [5]. Такий висновок дає можливість здійснити логічний перехід до справ, де пасивність держави щодо насильницьких дій прирівнюється до порушення, як у випадках толерування насильства приватних осіб.

Таке рішення поширилося у справі «Burluya and Others v. Ukraine» (заява № 3289/10, 2018), де заявники – ромська громада – скаржилися на примусове виселення з поселення з погрозами та тиском від приватних осіб за мовчазною згодою місцевої влади та міліції, що включало фізичні напади та психологічний тиск. Офіцери поліції були присутні при «погромі» цієї громади з боку приватних осіб, обмежившись лише мовчазним спостереженням за нападом та запобігаючи людським жертвам [6]. Суд визнав такі дії порушення статті 3 Конвенції у процедурному аспекті через відсутність ефективного розслідування скарг на погрози та дискримінацію, наголосивши, що негідне поводження має досягати мінімального рівня жорстокості для підпадання під статтю 3 Конвенції, а держава несе відповідальність за толерування дій приватних осіб та бездіяльність агентів держави при виконанні ними своїх службових обов'язків. Ця справа зображує розширення критерію на дискримінаційні контексти, де пасивність влади прирівнюється до активного порушення, і підкреслює роль розслідування як ключового елемента позитивних зобов'язань. А у справі «D v. LATVIA» (Заява № 76680/17. Рішення від 11.01.2024 р.) Суд повторив, що жорстоке поводження має досягти мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції. Жорстоке поводження, яке досягає такого мінімального рівня жорстокості, зазвичай включає фактичні тілесні ушкодження або інтенсивні фізичні чи моральні страждання. Однак стаття 3 не може обмежуватися лише актами фізичного жорстокого поводження; вона також охоплює заподіяння психологічних страждань. Якщо поводження принижує або ображає особу, демонструючи неповагу або применшуючи її людську гідність, або викликає почуття страху, болю або неповноцінності, здатне зламати моральний і фізичний опір особи, воно може бути охарактеризоване як таке, що принижує гідність, і також підпадає під заборону статті 3 [7].

ЄСПЛ у справі «Jalloh v. Germany» (заява № 54810/00, 2006) розглянув заяву, де скаржник, підозрюваний у перевезенні наркотиків, відмовився від процедури, і йому примусово ввели блювотний засіб з метою отримання доказів (паketу з наркотичною речовиною). Суд кваліфікував дію як порушення статті 3 Конвенції, оскільки вона перевищила мінімальний рівень жорстокості через непропорційність, а саме відсутність менш інвазивних методів, і приниження гідності, наголосивши, що примусові заходи в кримінальному процесі мусять бути винятковими та медично обґрунтованими, з обов'язковим судовим контролем і оцінкою альтернатив, особливо для отримання доказів [8]. Суд категорично не погодився з позицією, що застосування блювотного засобу було

неминуче необхідним для отримання доказу. Можна було просто зачекати, коли пакет виведеться з організму природним шляхом. Зрештою, саме така практика в аналогічних ситуаціях застосовується в інших країнах - членах Ради Європи. Також слід взяти до уваги ті психічні страждання, через які заявник, імовірно, пройшов, коли очікував початку дії блювотного засобу (емульсії). Особливо з огляду на те, що в цей часовий проміжок його продовжували тримати, а лікар проводив своє спостереження. Вочевидь, такі обставини мали завдати заявнику значно більшого приниження, аніж у тому випадку, коли б наркотики вивелися з організму природним шляхом [8]. Суд зазначив, що такі заходи можуть бути аналогічними катуванню, якщо вони спеціально спрямовані на приниження, і підкреслив роль медичного обґрунтування для уникнення перевищення порогу жорстокості, а також вказав на необхідність балансу між інтересами правосуддя та гідністю особи. У цій справі Суд акцентує увагу на тому, як примусові медичні втручання можуть перевищувати поріг.

Перейдемо до інших контекстів, про що наведено у наступному рішенні. У справі «IŞIK v. Türkiye» (заява № 42202/20, рішення від 08.10.2024) скаржник, затриманий за підозрою в участі в протестах, отримав ушкодження (рвану рану на голові діаметром 1 см, круглу гематому діаметром 1 см на передній частині правої руки та круглу гематому діаметром 1 см на лівому стегні) Він стверджує, що потрапив у засідку і був поранений пластиковими кулями, в результаті чого опинився на землі. Після цього його затримали співробітники поліції. Він стверджував, що, хоча він не брав участі в бійці, він був поранений співробітником поліції .... Хоча у своїх заявах до поліції в ніч подій він скаржився на працівника поліції, який завдав йому тілесних ушкоджень, пізніше він дізнався, що проти нього було розпочато розслідування на підставі необґрунтованих заяв певних осіб, тоді як за його скаргою на дії поліції у зв'язку з отриманими ним тілесними ушкодженнями не було вжито жодних заходів.

Суд визнав це порушенням статті 3 Конвенції, оскільки сила не була суворо необхідною для подолання опору, перевищивши поріг жорстокості, і наголосив, що в «динамічних ситуаціях» оцінка фокусується на пропорційності, з обов'язковим фіксуванням ушкоджень і розслідуванням для запобігання системним зловживанням [5]. Суд додатково підкреслив, що використання оборонної зброї (як FN 303), вимагає чіткого національного регулювання для уникнення свавілля, а відсутність відеофіксації та затримка в ідентифікації офіцера роблять розслідування неефективним, посилюючи відповідальність держави за недбалість у «динамічних» операціях [5].

У справі « Tymoshenko v. Ukraine » (заява № 49872/11, 2013) скаржниця, лідер опозиції, описала лікування в СІЗО та в Качанівській виправній колонії з обмеженням доступу до лікарів під час розслідування справи про перевищення повноважень. Обґрунтувала це нелюдським поведінням, оскільки страждання (біль, психологічний тиск) перевищили поріг через відсутність альтернативи та медичного обґрунтування, наголосивши, що в контексті

політичних переслідувань держава не може забезпечити незалежний медичний огляд, а будь-яке примусове втручання нею оцінюється з урахуванням уразливості здоров'я та потенційного приниження гідності. Однак, ЄСПЛ визначив, що вважає, що Уряд надав достатні свідчення для того, щоб надати йому змогу дійти висновку, що національні органи надали заявниці всебічну, ефективну та прозору медичну допомогу. Отже, ця частина заяви має бути відхилена відповідно до підпункту «а» пункту 3 та пункту 4 статті 35 Конвенції як явно необґрунтована [9].

У справі «Kucheruk v. Ukraine» (заява № 2570/04, 2007) заявник скаржився на необґрунтоване та непропорційне застосування працівниками СІЗО сили під час тримання його під вартою, тримання в карцері закутим у наручники, неналежні, як він стверджував, медичний догляд і допомогу під час тримання під вартою та непроведення ефективного й незалежного розслідування скарг на жорстоке поводження. Суд зазначає, що застосування наручників чи інших засобів приборкання, як правило, не слугує підставою для порушення питання за статтею 3 Конвенції, якщо такий захід здійснено у зв'язку із законним затриманням і якщо застосування сили при цьому або публічна відкритість проведення такого заходу не перевищує того, що розумно визнається необхідним за даних обставин. До того ж захід, продиктований, з погляду встановлених принципів медицини, терапевтичною необхідністю, в принципі, не може вважатися нелюдським і таким, що принижує гідність. Проте Суд повинен все ж таки переконатися, що існування такої медичної необхідності переконливо доведено. У цьому зв'язку Суд має пересвідчитися, що при винесенні рішення про застосування до заявника засобів приборкання було дотримано відповідні процесуальні гарантії. До того ж спосіб, у який було застосовано цей захід до заявника, не може за своєю суворістю виходити поза межі мінімального рівня жорстокості, допустимого за статтею 3 Конвенції. Суд не погодився з Урядом у тому, що застосування наручників можна виправдати небезпекою, яку заявник становив для оточення. Заявник був замкнений в одиночній камері протягом щонайменше 23 годин на добу, і доступ до нього мали тільки працівники СІЗО. До того ж, незважаючи на буйну поведінку заявника в тій камері, немає жодних свідчень того, що він бодай колись намагався напасти на котрогось із працівників СІЗО і лікарів, які відвідували його. А щодо аргументу Уряду про те, що застосування наручників мало на меті не допустити спричинення заявником шкоди самому собі, Суд зазначив: як свідчать медичні документи СІЗО, виявилось, що якраз наручники зовсім не змогли завадити заявникові битися головою об стіну або спричинити собі шкоду в інший спосіб, зате вони залишили у нього глибокі рани навколо зап'ястків через його неодноразові спроби звільнитися від них. Стосовно останньої обставини Суд зазначає, що нічого не було зроблено, аби не допустити тілесні ушкодження заявника або пом'якшити наслідки застосування наручників. Суд вражений тим фактом, що незважаючи на отримані заявником деякі травми під час його приборкування та на кілька

помічених медичними працівниками випадків, коли він намагався покалічити себе, заявникові не надали жодної медичної допомоги у зв'язку з ушкодженнями, які у нього з'явилися. Твердження Уряду, що заявник відмовився від лікування, непереконливе з огляду на психічний стан заявника.

У цій справі Суд дійшов висновку, що застосування наручників до психічно хворого заявника протягом семи днів без будь-якого психіатричного обґрунтування та без надання йому медичної допомоги у зв'язку з тілесними ушкодженнями, які виникли внаслідок застосування до нього сили з метою приборкання і які він спричинив собі сам, перебуваючи в карцері, слід розглядати як нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження [10].

У контексті КПК України мінімальний рівень жорстокості виступає ключовим критерієм для оцінки законності та пропорційності примусових заходів у кримінальному процесі, забезпечуючи баланс між ефективністю розслідування та захистом людської гідності відповідно до статті 3 Конвенції, імплементованої в національне законодавство. Цей поріг є відносним і залежить від сукупності обставин, таких як інтенсивність і тривалість страждань, фізичні чи психічні наслідки, контекст дій (наприклад, опір підозрюваного чи динамічна ситуація арешту, змісту процесуальних дій), а також індивідуальні фактори особи, включаючи стать, вік, стан здоров'я чи вразливість (наприклад, для неповнолітніх, психічно хворих осіб чи представників етнічних меншин).

У КПК України цей критерій інтегрується в процесуальні гарантії: наприклад, при затриманні (ст. 208 КПК України) особі повідомляється про право на медичну допомогу для виявлення ушкоджень, які вона могла зазнати при затриманні чи хвороб, ігнорування симптомів яких може призвести до перевищення мінімального рівня жорстокості через тяжкі наслідки, які можуть настати, навіть смерть; привід (ст. 140 КПК України) дозволяє силу лише для подолання опору з фіксацією ушкоджень, де непропорційність (значні травми за мінімального опору) можна охарактеризувати як жорстоке поводження. При цьому, у статті чітко передбачено, що привід свідка не може бути застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, осіб з інвалідністю першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із КПК України не можуть бути допитані як свідки [11]. Таким чином законодавець вказав на вразливість перерахованих осіб та абсолютну неможливість застосування до них примусу; освідування (ст. 241 КПК України) та відібрання зразків (ст. 245 КПК України) проводяться за згодою або процесуальним рішенням з урахуванням тілесної недоторканості та гідності особи, а примусові дії без підстав (наприклад, повне чи часткове роздягання або взяття крові) можуть досягти такого порогу, якщо викликають біль чи приниження; примусовий доступ до речей і документів (ст.ст. 159-166 КПК України) обмежується тимчасовістю та контролем, щоб уникнути непропорційного втручання. Якщо поводження перевищує мінімальний рівень жорстокості, активуються в дію положення статті 3 Конвенції, роблячи докази

недопустимими та вимагаючи ефективного розслідування, як зазначається в практиці, де відсутність такого призводить до системних порушень; примусове годування (ст. 206-1 та ч. 4-6 ст. 539 КПК України) сама по собі така процедура може перевищити межі допустимого, а, в окремих випадках, її наслідком можуть бути тілесні ушкодження. Звісно, що цей перелік не є вичерпним, адже під час застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою може виникати чимало проблемних питань його реалізації. Такі ж питання можуть виникати і при здійсненні обшуку особи, обшуку житла чи іншого володіння, виконання вироку тощо.

Таким чином, мінімальний рівень жорстокості в КПК України слугує превентивним інструментом, еволюціонуючи від фізичних критеріїв до психологічних і контекстуальних факторів, з акцентом на позитивні зобов'язання держави щодо захисту вразливих груп.

Практика Верховного Суду (далі – ВС) та інших судів України активно застосовує стандарти ЄСПЛ, інтегруючи критерій мінімального рівня жорстокості в оцінку процесуальних дій для захисту від жорстокого поводження. У постанові Верховного Суду від 20 жовтня 2020 року у справі № 444/2115/17 обвинувачений у опорі працівникові правоохоронного органу (ч. 2 ст. 342 КК України) та погрозі насильством із заподіянням легких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 345 КК України) фізично протидіяв одяганню кайданків під час перевірки ПДР, що призвело до легких ушкоджень інспектора. ВС частково задовольнив касаційні скарги, скасувавши апеляційне рішення для нового розгляду і вказав, що опір у значенні ст. 342 КК України – це лише активна фізична протидія законним повноваженням, а дії на протидію невинуватому насильству поліції (у цій справі, якщо особа відштовхує поліцейського, щоб запобігти удару кийком, або закриває обличчя від удару, в результаті чого поліцейський отримує травму руки, або хапається за одяг поліцейського, щоб запобігти падінню, такі дії не можуть вважатися опором у значенні статті 342 КК, оскільки їхня мета полягає не у протидії законній діяльності поліції, а в уникненні небезпеки для життя і здоров'я особи) не є злочином, наголосивши на обов'язку врахування контексту для уникнення безпідставного засудження [12].

Суд детально розкрив думку, що будь-яка фізична сила з боку державних органів у контексті реалізації владних повноважень повинна бути виправдана реальною загрозою, а не суб'єктивним сприйняттям поліцейського, і навіть «незначні» дії, як раптове одягання кайданків без попередження, можуть принижувати гідність, якщо вони не є необхідні для контролю ситуації. Для цього слід зважати на відповідність дій поліції вимогам нормативних актів, що регулюють поліцейську діяльність. Зокрема, Суд посилається на статтю 29 Закону України «Про національну поліцію» і зазначає, що вона вимагає, щоб поліцейський захід був, серед іншого, необхідним і пропорційним. Тому, вирішуючи, чи є в діях обвинуваченого склад опору, суд має переконатися, що застосовані до обвинуваченої особи заходи з боку поліції були необхідними та

пропорційними ситуації, що склалася, і були застосовані відповідно до процедури, установлені законом [12].

Суд підкреслив, що вразливість особи, зокрема її фізичний чи психологічний стан, має враховуватися при оцінці пропорційності [12], а відсутність належного аналізу доказів (відео, свідчення) порушує позитивні зобов'язання держави за статтею 3 Конвенції, роблячи висновки про опір недопустимими. Також ця справа стала прецедентом для оцінки превентивних заходів у правоохоронній діяльності, де пропорційність оцінюється відносно контексту, індивідуальних факторів та Закону «Про Національну поліцію» (статті 29, 43), а також підкреслила необхідність фіксації дій (відеозапис, свідки) для доказової бази.

В ухвалі слідчого судді Вищого антикорупційного суду зазначено, що у судовому засіданні підозрюваний сказав, що під час іншого судового засідання у провадженні, в якому він є учасником, прокурор у цьому кримінальному провадженні висловив адвокатам погрози стосовно нього. На що слідча суддя з метою захисту прав підозрюваного, для виявлення можливих порушень, прийшла до висновку, що обставини, на які посилається підозрюваний, підлягають перевірці. Тому, слідча суддя вважає, що необхідно доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів щодо можливих погроз. Обґрунтувала вона це тим, що Європейський суд з прав людини в своїх рішеннях неодноразово зазначав, що стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в абсолютних термінах забороняє катування та нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження. Щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції, неналежне поводження має досягати мінімального рівня жорстокості. Визначення цього мінімального рівня є відносним: воно залежить від всіх обставин справи, таких як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також у деяких випадках від статі, віку та стану здоров'я потерпілої особи. По відношенню до особи, позбавленої волі, застосування фізичної сили, без крайньої на те необхідності, що виникла у зв'язку з його поведінкою, або ж погрози, пов'язані із застосуванням такого насильства, принижує людську гідність та в принципі становить порушення права, передбаченого статтею 3 Конвенції [13].

У справі №751/11193/16-к ВС виніс ухвалу в якій аналізував правовідносини досудового розслідування за скаргою захисника щодо погроз до засудженого. У цій справі суд стосовно доводів захисника про недопустимість як доказу протоколу проведення слідчого експерименту за участю засудженого (тоді – підозрюваного), зауважив, що відповідно до практики ЄСПЛ поводження має досягати певного мінімального рівня жорстокості для того, щоб вважатися нелюдським чи таким, що принижує гідність. Сама по собі погроза поміщення підозрюваного у слідчий ізолятор, як про те повідомив він суду, не досягає такого мінімального рівня жорстокості та захисник не навів жодного обґрунтування того, що в даному випадку така погроза спричинила йому

страждання, які перевищують звичайний для таких обставин рівень незручностей. Ні зі скарги захисника, ні зі змісту доданих до неї судових рішень не вбачається, щоб засуджений коли-небудь указував на те, що протягом часу перебування в поліції до нього застосовувалися недозволені заходи психологічного та фізичного тиску, або повідомляв про це компетентні правоохоронні органи. У касаційній скарзі відсутні будь-які конкретні деталі, які указували б, що в даному випадку мало місце заборонене жорстоке поводження. З урахуванням викладеного, зазначені доводи захисника Суд не вважає обґрунтованими. Добровільність надання показань засудженим підтвердили в суді й свідки [14].

У постанові ВС по справі № 576/1179/15-к погрози застосування насильством під час слідчих (розшукових) дій визнав таким, що сягало мінімального рівня жорстокості.

Так, Суд визначив, що місцевий суд визнав, а апеляційний суд погодився, що такий доказ, як протокол освідування є недопустимим, оскільки юридична підстава проведення такої слідчої дії була прийнята прокурором ще до фактичного затримання обвинувачених і до того, як вони набули статусу підозрюваних.

Крім того, під час цієї слідчої дії, на адресу особи було висловлено слідчим «погрозу про застосування насильства щодо нього», що є недопустимим з огляду на практику ЄСПЛ, зокрема на рішення у справі «Яллох проти Німеччини», в якому зазначено, що хоча поводження, якому піддали заявника, не мало особливих ознак, характерних для катувань, але з урахуванням обставин справи таке поводження сягало мінімального рівня жорстокості, на який поширюється дія ст. 3 Конвенції, згідно з якою, нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [15].

Висновки. Отже, мінімальний рівень жорстокості є відносним і динамічним критерієм, який визначає поріг для визнання порушень статті 3 Конвенції у кримінальному процесі, оцінюючи пропорційність і необхідність примусових дій, таких як, наприклад, затримання (ст. 208 КПК України), привід (ст. 140 КПК України), освідування (ст. 241 КПК України), відібрання зразків (ст. 245 КПК України) тощо.

Практика ЄСПЛ підкреслює, що порушення виникають у випадках непропорційного застосування сили, ігнорування стану здоров'я чи відсутності ефективного розслідування скарг, що посилює відповідальність держави за недбалість, особливо щодо вразливих груп населення. В Україні, положення КПК України інтегрують ці стандарти через принципи пропорційності та гуманності, а ВС у постановках застосовує їх для скасування незаконних дій, наголошуючи на необхідності судового контролю, фіксації ушкоджень і розслідування для запобігання безкарності. Водночас системні проблеми з розслідуванням скарг і недостатньою підготовкою правоохоронних органів вказують на прогалини в імplementації стандартів Конвенції в українське законодавство.

Для вдосконалення правосуддя та дотримання мінімального рівня жорстокості пропонується: запровадити обов'язкову відеофіксацію всіх примусових заходів для забезпечення прозорості процесу; посилити навчання правоохоронців стандартам пропорційності за прецедентами ЄСПЛ; вдосконалити процедури медичного огляду при затриманні для запобігання тяжким наслідкам.

Ці заходи сприятимуть гармонізації національної практики з вимогами Конвенції, забезпечуючи ефективне правосуддя без перевищення мінімального рівня жорстокості.

Література:

1. Посібник зі статті 3 Європейської конвенції з прав людини: Заборона катування. Страсбург: ЄСПЛ, 2024. 49 с. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_ukr.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 4 листопада 1950 року, ратифікований Україною 17 липня 1997 року. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Ягунов Д. В. Неналежне поводження у світлі справи «Bouyid v. Belgium»: від мінімального рівня жорстокості до критерію необхідності (щодо «виховних» ляпасів). *Політична культура та ідеологія*. 2023. № 2. С. 101–118.
4. Case of Ireland v. The United Kingdom (Application no. 5310/71). Judgment 18 January 1978 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57506>
5. Щотижневий огляд практики ЄСПЛ від Вищої школи адвокатури НААУ: жовтень 2024 р., ч. 2. Вища школа адвокатури. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/shhotiznevii-ogliad-praktiki-jespl-vid-vishhoi-skoli-advokaturi-naau-zovten-2024-r-c-2>.
6. Справа «Бурля та інші проти України» (Заява № 3289/10). Рішення від 06.11.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text
7. Щотижневий огляд практики ЄСПЛ від Вищої школи адвокатури № 40 (період з 01.01.2024 р. по 15.01.2024 р.). Вища школа адвокатури. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/shhotiznevii-ogliad-praktiki-jespl-vid-vishhoi-skoli-advokaturi-40-period-z-01012024-r-po-15012024-r>.
8. Справа «Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany) : рішення від 11 липня 2006 р. Європ. суд з прав людини. Страсбург, 2006. 5 с. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-76307%22%7D>}}
9. Справа «Тимошенко проти України» (Заява № 49872/11). Рішення від 30.04.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_924?find=1&text=%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%82#w1_1
10. Справа «Кучерук проти України» (Заява № 2570/04). Рішення від 6 вересня 2007 року. Остаточне від 6 грудня 2007 року URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-204025>
11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2735>
12. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 жовтня 2020 року. Справа № 444/2115/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93014930>.
13. Ухвала слідчої судді Вищого антикорупційного суду від 10 червня 2020 року. Справа № 991/4150/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89844087>
14. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 січня 2020. Справа №751/11193/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144981>
15. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 2 жовтня 2019 року. Справа № 576/1179/15-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814447>

References:

1. Yevropeiskyi sud z prav liudyny. (2024). Posibnyk zi statti 3 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny: Zaborona katuvannia [Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights: Prohibition of Torture]. (n.d.). ks.echr.coe.int. Retrieved from: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_ukr [in Ukrainian].
2. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Mizhnarodnyi dokument vid 4 lystopada 1950 roku, ratyfikovanyi Ukrainoiu 17 lypnia 1997 roku [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: International instrument of 4 November 1950, ratified by Ukraine on 17 July 1997]. (1998). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, (13), art. 270. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
3. Yahunov, D. V. (2023). Nenalezhne povodzhennia u svitli spravy “Bouyid v. Belgium”: vid minimalnoho rivnia zhorstokosti do kryteriiu neobkhidnosti (shchodo “vykhovnykh” liapasiv) [Ill-treatment in the light of Bouyid v. Belgium: From the minimum level of severity to the necessity criterion (regarding “educational” slaps)]. Politychna kultura ta ideolohiia, (2), 101–118. [in Ukrainian].
4. European Court of Human Rights. (1978, January 18). Case of Ireland v. The United Kingdom (Application no. 5310/71). (n.d.). hudoc.echr.coe.int. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506> [in English].
5. Vyshcha shkola advokatury NAAU. (2024, October). Shchotyzhnevnyi ohliad praktyky YeSPL: zhovten 2024 r., ch. 2 [Weekly review of ECtHR practice: October 2024, part 2]. (n.d.). hsa.org.ua. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/shhotiznevii-ogliad-praktiki-jespl-vid-vishhoyi-skoli-advokaturi-naau-zovten-2024-r-c-2> [in Ukrainian].
6. Yevropeiskyi sud z prav liudyny. (2018, November 6). Sprava “Burlya ta inshi proty Ukrainy” (Zaiava № 3289/10) [Burlya and Others v. Ukraine (Application No. 3289/10)]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text [in Ukrainian].
7. Vyshcha shkola advokatury NAAU. (2024, January). Shchotyzhnevnyi ohliad praktyky YeSPL № 40 (period z 01.01.2024 r. po 15.01.2024 r.) [Weekly review of ECtHR practice No. 40 (01.01.2024–15.01.2024)]. (n.d.). hsa.org.ua. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/shhotiznevii-ogliad-praktiki-jespl-vid-vishhoyi-skoli-advokaturi-40-period-z-01012024-r-po-15012024-r> [in Ukrainian].
8. European Court of Human Rights. (2006, July 11). Jalloh v. Germany. (n.d.). hudoc.echr.coe.int. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-76307%22%7D>
9. Yevropeiskyi sud z prav liudyny. (2013, April 30). Sprava “Tymoshenko proty Ukrainy” (Zaiava № 49872/11) [Tymoshenko v. Ukraine (Application No. 49872/11)]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_924?find=1&text=%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%82#w1_1 [in Ukrainian].
10. European Court of Human Rights. (2007, September 6). Kucheruk v. Ukraine (Application No. 2570/04). Final: December 6, 2007. (n.d.). hudoc.echr.coe.int. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204025>
11. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine dated 13 April 2012 No. 4651-VI]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2735> [in Ukrainian].
12. Kasatsiinyi kryminalnyi sud u skladi Verkhovnoho Sudu. (2020, October 20). Postanova u spravi № 444/2115/17 [Judgment in case No. 444/2115/17]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93014930> [in Ukrainian].
13. Vyshchyi antykoruptsiinyi sud. (2020, June 10). Ukhvala slidchoi suddi u spravi № 991/4150/20 [Investigative judge’s ruling in case No. 991/4150/20]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89844087> [in Ukrainian].

14. Kasatsiyni kryminalnyi sud u skladi Verkhovnoho Sudu. (2020, January 24). Ukhvala u spravi № 751/11193/16-k [Ruling in case No. 751/11193/16-k]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144981> [in Ukrainian].

15. Kasatsiyni kryminalnyi sud u skladi Verkhovnoho Sudu. (2019, October 2). Postanova u spravi № 576/1179/15-k [Judgment in case No. 576/1179/15-k]. (n.d.). reyestr.court.gov.ua. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814447> [in Ukrainian].